

SLOVESO

Obecná Charakteristika

„Slovesa neboli verba jsou denominátory¹, jejichž morfologická báze (V) pojmenovává procesuální příznaky substancí nebo i autonomně pojaté procesy.“² Je to ohebný slovní druh, který vyjadřuje proces, stav, změnu stavu, událost a to v různých časech a v různých videch. Gramatickými kategoriemi slovesa jsou: modus (způsob), čas, vid, slovesný druh a shoduje se s podmětem v osobě a čísle. Slovesa plní syntaktickou funkci predikátoru (přísudku) a ve větě pak je základním větným členem, neboli „základním konstitutivním prvkem věty“³.

Sloveso má dva základní typy tvarů: tvary slovesné, tzv. finitní „verbum finitum“, a tvary nefinitní, kterými mohou být infinitiv, gerundium, participium. Infinitiv pak bývá reprezentativní slovníkovou formou. Tyto dva slovesné tvarové typy spojuje sémantická povaha, kdy oba typy mají schopnost pojmenovávat procesy a vyjadřovat relativní časové významy (současnost a předčasnost, ale u tranzitivních⁴ sloves také vidovost). Rozlišuje je pak to, že nefinitní tvary nevyjadřují formálně/morfologicky základní gramatické kategorie modu a času, osoby a čísla. Mohly by být tedy pojmenovány jako tzv. „kvaziverba“⁵ Finitních tvarů se pak týká veškerá slovesná flexe (konjugace). Finitní tvary mohou mít na rozdíl od jiných slovních druhů vedle tvarů jednoslovných i víceslovné (například trpný rod, nebo složené časy)

Sloveso je v různých jazycích nejbohatším slovním druhem. V portugalštině je pak stejně jak ve španělštině slovním druhem, který „disponuje největším počtem morfologických tvarů a realizuje se v něm největší počet gramatických kategorií“⁶.

V následujících kapitolách bude sloveso nazíráno z hlediska přístupu jak tvaroslovného, tak významoslovného. Tvaroslovný přístup⁷ znamená, že bude sloveso analyzováno morfematically, tedy výrazově morfologicky, z hlediska jeho morfologické struktury. Přístup významoslovný⁸ je pak zaměřen na studium významu gramatických kategorií, které jsou těmito morfologickými tvary (exponenty) vyjadřovány.

Slovesné gramatické kategorie v portugalštině – obecný popis:

Mezi slovesné kategorie portugalského slovesa patří číslo, působ, čas, vid a rod.

---

¹ „Primární funkcí denominátorů (slovních druhů základních) je pojmenovávat různé vědomím zpracované elementy skutečnosti, jejich vlastnosti a příznaky a procesy. Jeho významová báze je dána povahou prvku pojmenovávané reality a jeho funkční příznak je pak dán příslušnou syntaktickou funkcí. (Zavadil, Čermák: 2011:139)

² Zavadil, Čermák (2010:199)

³ Tamtéž.

⁴ Tranzitivní sloveso je sloveso, které přijímá předmět, který totiž může být také signifikátorem vidu dokonavosti a nedokonavosti: pít vodu x vypít sklenku vody.

⁵ Zavadil, Čermák (2010:200)

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž.

Číslo (numerus) slovesa je nejčastěji rozlišené do singuláru (jednotného čísla) a plurálu (množného čísla).

Osoba (persona) „naznačuje povahu a počet participantů dané situace a je zprostředkována osobním zájmenem, koncovkou slovesa nebo obojím“⁹. Gramatická kategorie osoby má vychází z tzv. subjektivní deixe, kde se rozlišuje osoba totožná s mluvčím subjektem (já), osoba přítomná zúčastněná na hovoru (ty), osoba blízká (on, ona, oni). Se subjektivní deixí je spojeno časové a lokální určení, které se realizuje z hlediska mluvčí osoby (já-tady-tento-ten): deiktické morfémy lokální se relaizují buď jako příslovce (zde, tam, apod), nebo jako ukazovací zájmeno (tento, tamten, ten). Třetí osoba pak není odkazovací a nepatří tak k zájmenům v užším smyslu.¹⁰

Vztah mezi singulárním a plurálním zájmenem nelze chápat jako obdobu vztahu mezi singulární plurálním tvarem substantiva. „My není zmnožené já=já+já+já, ale zahrnuje v sobě složky *nejá* (já+on+ty)“¹¹.

V portugalštině má slovesa tři osoby, které se vztahují přímo ke gramatické osobě, která má funkci podmětu. Přestože jsou slovesné morfologické exponenty osoby dostatečné k identifikaci osoby a čísla, používá se zájmen podmětných často tam, kde není dostatečně rozlišena 1. a 3. osoba plurálu nebo v případě osobního infinitivu, který slouží jako kondenzátor vedlejších vět a jehož podmět je odlišný od věty vedlejší. *É bom ela falar com o médico. É melhor ele ir à discoteca contigo.*

K zájmenu první osoby jednotného čísla eu se pojí sloveso také v první osobě jednotného čísla.

Podmětné zájmeno tu je zájmenem druhé osoby jednotného čísla a vyžaduje také sloveso ve druhé osobě jednotného čísla. Používá se při oslovování ve druhé osobě jednotného čísla, tedy v tzv. tykání, je tedy výhradně používáno ve familiárním a neoficiálním stylu a slouží k oslovení druhé osoby/recipienta, kterého mluvčí/emitent zná anebo který je mladší než emitent. V brazilské portugalštině je oslovení pomocí *tu* dialektologicky vymezeno, a to především na oblasti jižní Brazílie.

Podmětné zájmeno **3.osoby jednotného čísla (ele, ela)**, zájmeno **você**, a oslovovací formule „**o senhor**“ a „**a senhora**“, či jiné tituly se morfologicky i syntakticky vážadují sloveso ve 3.osobě jednotného čísla, přestože jsou zájmeno *você* a oslovení významově osobou druhou: *O professor enganou-se „Pane profesore, to jste se zmylil“; O senhor doutor vai receitar-me antibióticos? „Pane doktore, vy mi předepíšete antibiotika?).*

Zájmeno **nós**, tedy zájmeno první osoby množného čísla, vyžaduje také shodu se slovesem, které se s ním pojí ve tvaru 1.osoby množného čísla.

---

⁹ Čermák (1994:111)

¹⁰ Erhart (2011:99).

¹¹ Erhart (2011:98).

Zájmeno **vós** je tvarem druhé osoby množného čísla, a vyžaduje sloveso ve tvaru druhé osoby množného čísla. Jde o vykací zájmeno, kterým je vyjádřena úcta a respekt mluvčího k posluchači. V dnešní době používání této osoby velmi omezeno, je vnímáno jako knižní a archaické. Do dnes se však zachovalo v severních dialektch Portugalska anebo v liturgických či slavnostně obřadných textech.

Oslovovací zájmeno „**vocês**“, které je používáno pro vyjádření familiárního tykání či neformálního vykání v množném čísle, stejně jako tvary *eles*, *elas*, vyžaduje sloveso ve třetí osobě množného čísla. Totéž platí pro oslovení tvary *os senhores/as senhoras* či jinými tituly.

1: První osobou je mluvčí/emitent, který se shoduje s činitelem slovesného děje, kterým může být *eu* „já“ nebo *nós* „my“. Zájmeno 1. os. sg. a 1. os. pl mají jiný kořen. Tak je tomu i v jiných jazycích (ang. *I – we*, maď. *én-mi*, arab. *anu-nahnu*, atd). Některé jazyky rozlišují v první osobě plurálu tvar inkluzivní a exkluzivní, jako například v indonéštině: *kita* „my“ (já+ty+ on) x *kami* „my“ (já-on ale ne ty).¹²

2. osobou je recipient/posluchač, k němuž je směřována výpověď emitenta a v portugalštině pak odpovídá zájmenu *tu* „ty“ a *vós* „vy“; Kořen obou tvarů je opět odlišný. V některých jazycích je kořen stejný, ale afix může být jiný: tur. *ben-biz*, *sen-siz*).

3. osobou je ten, o němž se mluví a odpovídá zájmenům *ele* „on“, *ela* „ona“ či *eles* „oni“ *elas* „ony“.

Kategorie modu

Modus a modalita

Funkcí slovesný způsobu, zvaného také **slovesný modus**, je vyjádřit slovesný děj „jako reálný (konstatovaný), podmíněně závislý, nebo vůlí někoho příkazovaný a tvoří takto součást širší sémantické **kategorie modality**“¹³

Slovesné modusy jsou v portugalštině tři: indikativ (oznamovací způsob), konjunktiv (relativní čas slovesa ve vedlejší větě podmíněný jejím postavením v souvětí) v některých románských jazycích zvaný také subjunktiv) a imperativ (rozkazovací způsob). V dřívějších pojetích však patřil ke slovesným způsobům také kondicionál, tedy podmiňovací způsob. Mimo tyto modální významy však existují ještě další, které se v portugalštině mohou vyjádřit a existují tzv. „parazitně“¹⁴, Základní sémantický protiklad, který se do výběru slovesného způsobu promítá, je reálnost – ireálnost/hypotetičnost, který se může dále dělit. V portugalštině pak sehrává důležitou roli také neutrálnost-subjektivnost, který je pak vyjádřen opozicí indikativ x konjunktiv. Konjunktiv vyjadřuje také význam *probabilitivní* a *deziderativní*. „Modální význam probabilitivní charakterizuje děj

---

¹² Tamtéž.

¹³ Čermák (1994:113).

¹⁴ Zavadil, Čermák (2010:251).

predikátoru jako domněle nebo pravděpodobně realizovaný.¹⁵ Můžeme se setkat také s pojmem probabilitiv. Probabilitiv může být vyjádřen futurem prezenta nebo pretérita v oznamovacím způsobu. Modální význam deziderativní může být také nazýván „optativním subjunktivem“.¹⁶ „Deziderativ má velmi blízko k imperativu, s nímž jej spojuje společný sém „vůle“. Liší se však od něho orientací této vůle. Zatímco v imperativu jde o vůli orientovanou apelově, tj. přímo vztaženou k adresátovi výpovědi, u modálního významu deziderativního jde o vůli orientovanou neapelově. Adresát projevu vůle není u deziderativu vyjádřen a agens není totožný s adresátem výpovědi. Tak věta: *Vem cá! Pojd' sem!* Je imperativní a věta: *Que venha cá! At' sem prijde.* Je věta deziderativní.

Inventář modů může být v některých jazycích větší. V řečtině existuje tzv. *optativ* (způsob přací), mongolština a japonština má tzv. *potenciál* (s významem snad/možná/pravděpodobně) a tzv. *imperceptiv* (označující nezaručený děj, který mluvčí nemůže dosvědčit). V arabštině existuje například tzv. *jusiv*, což je imperativ 1:os.pl. a *energicus* (vyjadřující přítomností exponentu emocionální ujistění, že něco nastane). Dále v různých jazycích může existovat způsob zvaný obligatornost děje, *dubitativ* či *permissiv*, *exhortativ* a *exklamativ*, *prekativ*, *benediktiv* či *preskriptiv*, *admirativ*, atd.¹⁷

Doplnit o parazitní modální význam kondicionálu a futura

Slovesná modalita

Zatímco slovesným modem (slovesný způsob) se míní gramatická kategorie obsažená v konkrétním tvaru slovesa, pak slovesnou modalitou se míní abstraktnější sémantická kategorie implikující vztah mluvčího k obsahu promluvy (modalita subjektivní) nebo vztah obsahu promluvy k realitě a její situaci (modalita objektivní, specificky též jistotní).¹⁸

V portugalštině existují 4 typy modalit¹⁹:

1. *Modalita lexikalizovaná* (modalidade lexicalizada), kde vyjadřuje mluvčí možnost či nutnost vykonat nějakou činnost a která se vyjadřuje modálními slovesy: *poder*, *ser capaz de*, *precisar*, *necessitar* a adverbii: *talvez*, *se calhar*...
2. *Modalita propoziční*, (modalidade proposicional), která vyjadřuje pravdivost či nepravdivost, probabilitu či hypotetičnost děje věty závislé. Například: *Tenho a certeza que a Ana aparece.* „Jsem si jistý, že Ana přijde“. *É possível que a Ana venha.* Je možné, že Anna přijde.
3. *Ilokuční modalita* (modalidades ilocutórias)²⁰, vyjadřující různé záměry mluvčího podle ilokučních aktů: *Considero que deves abrir a porta:* (Ilokuční akt reprezentativní –

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Zavadil, Čermák (2010:252).

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ M.H.M.Mateus et.al (1989:102), (2003:248).

domněnka, tvrzezí), Abre a porta! (ilokuční akt direktivní-příkaz) a Lamento teres de abrir a porta. (ilokuční akt expresivní – vyjádření pocitu, omluva, přivítání subjektivní vztah ke skutečnosti). Prometo que vou falar com ele amanhã. „Slibuji, že s ním zítra promluví“. (ilokuční akt komisivní – slib), Declaro (ilokuční akt deklarativní - vynesení rozsudku, křest).

4. *Modalities axiologické či pragmatické* (rozlišující vlastní interakci podle příslušných kontextů: přímé a nepřímé direktivum): Abre a porta! !Otevři dveře“ a Importas-se de abrir a porta? „Mohl bys prosím Tě otevřít dveře?“.

Z hlediska modální logiky se rozlišuje především modalita *deontická*, *alethická* a *epistemická*. *Alethická* či *aristotelická modalita* (modalidade alética ou aristotélica) funguje na úrovni stavu věci: implikuje vyvozování závěru, vyplývání domněnky z nějaké skutečnosti či z nějakých okolností (např. Oběd musí být už hotový, tj. podle vůně nebo pokročilé hodiny usuzuji, že oběd je již hotový). *Deontická modalita* pak spočívá v tom, že se mluvčí zavazuje k uskutečnění děje (jde tedy o nutnost, popř. svolení, např.: „Poručím ti to“, „Zaříd' to.). *Epistemická modalita* znamená, že jde o známou informaci či pevnou domněnku: je to jistě tak, jsem o tom přesvědčený.

Slovesný modus

Modus se odvíjí od samotné lexikální povahy sloves. V rovině věty je nutné odlišovat větu nezávislou a závislou. Ve větách nezávislých se mohou uplatňovat všechny tři způsoby. Hovoříme zde o **modech větných**.

Indikativ: O meu filho estuda. *Můj syn studuje.*

Imperativ: Vem cá! *Pojd' sem!*

Konjunktiv: Oxalá esteja bom tempo amanhã! *Kéž bude zítra pěkné počasí!*

Slovesné mody se vyskytují také v rovině souvětí, a proto je nutné znát i „příslušnou rovinu organizační výstavby výpovědi (OVV)²¹. Hovoříme zde o **modech souvětých** neboli o *souvětích přímo modálních*. Zde je důležité si uvědomit, že modální část věty, tzn. sloveso věty hlavní, (modalidade de re) ovlivní modus diktálního děje (modalidade de dicto). B. Zavadil hovoří o tzv. „modální kongruenci“²², kdy v hlavní větě existují slovesa i neslovesné výrazy modálního charakteru

---

²⁰ **Řečové jednání, řečový akt** nebo také **mluvní akt** je pojem používaný pro typy výpovědi z hlediska pragmatického. Při rozboru dané věty rozlišujeme to, co je jejím slovním obsahem (**lokuce**), od pragmatické funkce, které slouží, čili od záměru, s nímž byla pronesena (**ilokuce**). Někdy mluvíme také o **ilokuční síle** dané výpovědi. Adresát výpovědi se navíc na jejím základě nějakým způsobem zachová (**perlokuce**): Věta (lokuce) *Někdo tam žvaní!* je míněna jako příkaz (ilokuce) *Utište se!*, posluchači se utiší (perlokuce).

²¹ Zavadil, Čermák (2010:253).

²² Zavadil, Čermák (2010:258).

(modální část věty), která vyžadují, aby ve větě vedlejší obsahové byla použita slovesa v konjunktivu nebo v indikativu.

Slovesa sdělení:

verba dicendi: jsou slovesa sémanticky související se slovesem „*dizer*“ (*řici, říkat*), a udávají nejrůznější způsoby sdělení informace. Jejich modální význam není jednoznačně reálný: mohou obsahovat sdělení jak reálně tak volní:

Srovnej:

Indikativ	Konjunktiv
Digo que ele não vai para casa.	Digo que ele não vá para casa.
Říkám, že nejde domů.	Říkám, aby nešel domů.

K těmto slovesům patří: *dizer, afirmar, advertir, admitir, escrever, exclaimar, falar, chamar, responder, redarguir, telefonar.*

Mimo tato slovesa zde patří také *slovesa tázací* (verbos de inquirição): *investigar, pedir, perguntar.*

Verba declarandi: vyjadřují sdělení s obsahem jednoznačně reálným, nemohu vyjádřit sdělení vůle, jako v předchozím případě. V portugalštině se nazývají **verbos declarativos** a patří k nim slovesa: *acrescentar, admitir, afirmar, alegar, assegurar, assumir, concluir, concordar, confessar, criticar, declarar, decidir, desculpar, dizer, insinuar, insistir, jurar, negar, observar, pedir, pregar, proclamar, prometer e sugerir.*

Verba sentiendi: jsou slovesa duševní činnosti. V portugalštině jsou řazeny ke slovesům vyjadřujícím epistemickou modalitu, tedy způsob vyjadřující vědění a poznání. Mohou být rozdělena na

Verba intelligendi – slovesa duševního vnímání a myšlení: *compreender, considerar, entender, pensar*

A verba sciendi – slovesa vědění: *saber, conhecer, informar-se*

Verba putandi – slovesa domnění a přesvědčení. Říká se jim také slovesa epistemická a patří k nim: *achar, acreditar, calcular, certificar, crer, julgar, supor, opinar, descobrir, duvidar, entender, fingir, ignorar, imaginar, pensar, prever, reconhecer, saber e supor.*

Verba percipiendi: jsou slovesa smyslového vnímání (*verbos perceptivos*) *ouvir, escutar, olhar, ver, sentir, apod.*

Slovesa psychologická neemotivní zvrtná: (*verbos psicológicos não emotivos*): *esquecer-se, recordar-se, lembrar-se*

Neosobní výrazy reálnosti vyjadřují jistotu o realizaci děje²³: *está certo, é evidente, é verdade, apod.*

Neslovesné výrazy jistoty:²⁴ *ter a certeza de que, estar certo de que, não ter dúvidas de que, ser o facto que, apod.*

Vlastní výrazy potencionalnosti²⁵ vyjadřující nejistotu nebo možnost realizace děje diktálního slovesa (tedy slovesa vedlejší věty²⁶. Sloveso hlavní věty se pak nazývá modální sloveso, le modus). Patří k nim slovesa jako: *duvidar, esperar, ser provável, negar, é possível, apod.*

Výrazy s modálním významem volním²⁷

V portugalštině se nazývají *verbos volitivos* (od *vontade- vůle*) Jde o výrazy žádací a práci: *pedir, rogar, suplicar, desejar, querer desejar, esperar, ousar, preferir, pretender, querer, recear, recusar, temer, tencionar e tentar*: nebo mandativos nebo causativos (od *mandar – přikázat*). *mandar, deixar fazer, fazer com, ordenar,*

Výrazy nutnosti: *é indispensável, é preciso, é urgente, precisar, necessitar*. Tato slovesa mají významový odstín *debitivní* (*dever, haver de, ter que*). U slovesa *dever* však existuje také význam potencionalně *probabilitativní* (*Deve já estar em casa. Už je asi doma*).

Výrazy s modálním významem hodnotícím²⁸, vyžadují většinou konjunktivní tvar diktálního slovesa, jehož děj může být nejen imaginární, nýbrž i reálný, probíhající ve skutečnosti. Odtud také jeho název *verbos factivos*. K těmto slovesům patří: *alegrar-se, arrepender-se, é bom que, é melhor que, estar contente, estar desesepado, sentir, lamentar, ter medo, recear, aborrecer, angustiar, animar, censurar, comover, confundir, contrariar, criticar, culpabilizar, deplorar, desagradar, desculpar, desgostar, desinteressar, detestar, emocionar, entristecer, evitar, gostar, humilhar, impressionar, incomodar, interessar, lamentar, maçar, ofender, perdoar, perturbar, preocupar, reprovar, sagradar, seduzir, suportar, surpreender, tolerar e transtornar.*

Oznamovací způsob (indikativ) je způsobem nejméně příznakovým z hlediska vyjádření vztahu mluvčího k propozičnímu obsahu věty, k posluchači či k referentu. Proto také věty jednoduché a věty vedlejší substantivní faktivní mají indikativ.

Indikativ morfologicky vyjadřuje modální význam reálný. U souvětí přímo modálních se pak používá v nezávislých tak vedlejších větách, kdy modální část věty je zastoupena následujícími slovesy: netranzitivními slovesy (*acontecer, ocorrer, parecer, suceder*), epitetemickými slovesy (*achar, acreditar, considerar, pensar, saber, supor*), deklarativními slovesy (*afirmar,*

²³ Zavadil, Čermák (2010:260).

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Zavadil, Čermák (2010:261).

²⁶ Terminologie podle Ch. Ballyho (1942, 1944).

²⁷ Zavadil, Čermák (2010:263).

²⁸ Zavadil, Čermák (2010:264).

concluir, declarar, dizer, jurar, prometer), a slovesy smyslového vnímání (*ouvir, sentir, ver*), a slovesy tázacími a vyšetřovacími (*investigar, pedir, perguntar*), slovesy psychologickými neemotivními (*esquecer-se, lembrar-se, recordar-se*), epistemické výrazy (*certo, ciente, consciente, savedor, seguro, facto, hipótese*).

Konjunktivní způsob (konjunktiv nebo také subjunktiv)²⁹ morfologicky vyjadřuje modální význam ireálný, potencionální. Používá se jak v nezávislých tak vedlejších větách, kdy modální část věty je zastoupena slovesnými i neslovesnými výrazy hodnotícími (verbos psicológicos nebo také factivos: *aborrecer, agradar, comover, contrariar, desagradar, desgostar, entristecer, impressionar, interessar, ofender, preocupar, supreender*), s výrazem volním (přacími o rozkazovacím: *dizer, ordenar, pedir, rogar, suplicar, desejar, pretender, querer, tencionar*), kauzativním (*mandar, deixar, fazer com...*).

U výběru slovesného způsobu je nutné brát v potaz syntaktickou stavbu věty. V případě vedlejších vět *kompletivních* je nutné se řídit modální částí věty. V případě vedlejších vět adjektivních a adverbialních se pak hovoří o **souvětech nepřímých modálních**³⁰, kdy vedlejší věta podřadná je adverbialní nebo vztažná.

„Spojky a tzv. relativa (vztažná zájmena a příslovce) zde vyjadřují vztahy mezi myšlenkovými obsahy, přičemž ale vedlejší věta není modálně závislá na větě hlavní. Modalita se v takové vedlejší větě vyskytuje vlastně jen proto, že jejím predikátorem je verbum finitum (tedy časované sloveso), které vždy musí kategorii modu nějak vyjadřovat. To vytváří možnost formalizovaného používání jednotlivých modů“³¹

Tato formalizace modů ve vedlejší větě spočívá v tom, že modálnímu významu neodpovídají vždy modální formy. Zde hraje rozhodující roli při výběru správného způsobu faktor reálnosti či non-reálnosti děje (u vedlejších vět příslovečných) nebo u vedlejších vět adjektivních určitost pojetí antecedentu související rovněž s potencionálním pojetím děje.

Imperativ (rozkazovací způsob)

Imperativ neboli rozkazovací způsob je výrazným prostředkem vyjadřování větné modality – jako jeden z modů (vedle indikativu a konjunktivu) slouží k bližšímu vyjádření vztahu děje ke skutečnosti – sémanticky není omezen jen na příkaz (event. zákaz v záporu), ale je též součástí modality dispoziční. Jde o volní postoj mluvčího, ten si přeje realizaci/nerealizaci děje³² Ať už v jeho základní podobě, či spolu s modifikujícími částicemi, intonací v mluveném projevu a interpunkcí v projevu psaném, lze u imperativu diferencovat jemné odstíny výzvy. Ta může být kategorická/nekategorická,

²⁹ V portugalské evropské se používá pojmu “conjuntivo”, v portugalské brazilské pak “subjuntivo”.

³⁰ Zavadil, Čermák (2010:266).

³¹ Tamtéž.

³² Mráček apud Dušková 1988: 244)

naléhavá/nenaléhavá, silná/slabá, zainteresovaná/nezainteresovaná, zavazující/nezavazující³³. V každé komunikační situaci jde pokaždé o jinou komunikační funkci v závislosti na vztazích mluvčí – recipient a mluvčí – obsah sdělení. Podle toho pak funkčně rozlišujeme rozkaz, příkaz, povel, varování, prosbu, radu, návrh, instrukce, návod, doporučení, nabídku, pozvání, vybidnutí, přání či reklamu (podrobně viz kap. KF imperativu).

Imperativ je zastoupen v různých rejstřících jazyka a různých stylech různou měrou. V zásadě panuje shoda mezi gramatikami, že největší výskyt imperativu najdeme v běžném rozhovoru, a to mnohem častěji než v jazyce psaném. Vyplývá to především z interaktivní povahy komunikační situace rozhovoru – její účastníci navíc používají i jiné, neverbální prostředky komunikace³⁴.

V zásadě se rozkazovací způsob dělí na kladný (imperativo afirmativo) a záporný (imperativo negativo).

Kladný rozkazovací způsob vlastní tvary pro druhou osobu jednotného a množného čísla (tu/vós). Pro jiné typy oslovení (nós, você, vocês) se používají konjunktivní tvary.

osoba/číslo	sg.	pl.
1	-	ANDEMOS! Konjunktivní tvar.
2	ANDA! Imperativní tvar.	ANDAI! Imperativní tvar.
3	ANDE! Konjunktivní tvar.	ANDEM! Konjunktivní tvar.

Záporný rozkazovací způsob nemá vlastní tvary, proto používá konjunktivních tvarů pro všechny osoby.

osoba/číslo	sg.	pl.
1	-	NÃO ANDEMOS! Konjunktivní tvar.
2	NÃO ANDES! Konjunktivní tvar.	NÃO ANDEIS! Konjunktivní tvar.
3	NÃO ANDES! Konjunktivní tvar.	NÃO ANDEM! Konjunktivní tvar.

Čas (tempus)

Čas slovesný není vždy totožný s časem reálným. To znamená, že morfologické časy ne vždy odpovídají reálnému času: například čas budoucí nemusí vždy vyjadřovat budoucnost, přítomnost se nemusí vždy vyjadřovat morfologickým časem přítomným, atd.

³³ (Grepel 1995: 598)

³⁴ (Huddleston 2002: 221).

Reálné časy jsou tři, tj. minulost, přítomnost a budoucnost. Některé jazyky morfologický čas vůbec nemají³⁵, jiné jazyky mají jen některé z nich, často chybí v jazycích například morfologické futurum³⁶ a čeština ho má jen u nedokonavých sloves. „Futurum chybívá v jazycích často, původně ho neměly ani germánské ani slovanské jazyky. Tam, kde morfologická forma času chybí, bývá futurum vyjadřováno prostou kombinací slovesa s adverbium času anebo futurum bývá často zastupováno formami přítentu.³⁷

Některé morfologické časy bývají poměrně bohatě vnitřně členěny, což vyplývá z povahy jednotlivých reálných časů.³⁸ Nejvíce vnitřně členěným časem je pak minulý čas. Vyplývá to z jeho povahy, zejména z toho, že minulost je také nejlépe poznatelná, tím pádem i složitější. Bývá morfologicky vyjádřena (préteritum³⁹, plusquamperfektum⁴⁰, imperfektum⁴¹, perfektum⁴², aorist⁴³, atd.).

Futurum je například čas s ireálnou, neskutečnou povahou, která je podmíněná a nebývá vnitřně členěná. Aktuálnost, aktuální platnost je vyjádřena tvarem slovesa v přítentu (prézens = přítomný čas) a také nebývá dále členěný.

Z hlediska logického pak můžeme časy rozdělit na verifikovatelné (časy minulé a přítomný) a neverifikovatelné, kterým je čas budoucí. Existuje také bezpříznakový čas, kde je tato složka neutralizována. Jde o tzv. gnomický prezent, který vyjadřuje obecně platné pravdy a nadčasové děje a vztahy, např.: *Os médicos conhecem bem a anatomia do homem. Lékaři dobře znají anatomické složení těla.*

V portugalské lingvistice je gramatický čas vnímán jako lineární uspořádání děje směrem od minulosti k budoucnosti. Tím, že existují tři hlavní samostatné časy (minulý, přítomný a budoucí), je možné hovořit o předčasnosti, simultánnosti a následnosti děje vzhledem k bodu výpovědi. V souvětí jsou pak rozlišovány časy samostatné, které se nachází ve větě hlavní, a časy relativní, které se vyskytují ve větách vedlejších a jejich platnost je určována v závislosti na času věty řídící. Pokud je ve větě minulý čas, pak se věty relativní vykazují zvláštní posloupnost: souslednost časovou (*consecutio temporum*) a to v obou dvou slovesných způsobech.

Časová lokalizace předpokládá existenci tří základních bodů na časové ose: bod výpovědi (podle B. Zavadila také „výpovědní událost“), který je shodný s okamžikem výpovědi (*A Maria vive no Porto.*

---

³⁵ Například v laoštině nebo v čínštině.

³⁶ Například ve finštině.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Čermák (1004:111).

³⁹ Minulý čas.

⁴⁰ Předminulý čas.

⁴¹ Nedokonavý čas minulý.

⁴² Minulý čas dokonavý.

⁴³ Aorist je z řeckého „a-horistos“ – „nevymezený“, se užívá u některých jazyků jako označení jistého typu slovesného času, a sice obyčejně jednoduchého minulého času, který nevyjadřuje žádné zvláštní vidové charakteristiky, čímž se liší od jiných časů minulých, jako je imperfektum, perfektum či plusquamperfektum (klasická řečtina, stará čeština či hornolužická srbština). Do dnešní doby se aorist zachoval v bulharštině.

Marie žije v Porto) a určuje osu tzv. aktuální temporální roviny a tzv. hlavních gramatických časů⁴⁴, bod události, který je shodný s časem události a předchází bodu výpovědi (*O Pedro saiu. Petr odešel.*) a bod referenční, který je slouží jako čas, prostřednictvím něhož je událost situována a který implikuje vzájemné časové souvislosti (*O Pedro já tinha saído quando a Maria telefonou. Petr již nebyl doma, když Marie zatelefonovala.*) Vztahy mezi základními časovými významy pak vytvářejí primární temporální perspektivu, v jejímž rámci rozlišujeme tři vztahy: vztah současnosti (paralelní perspektiva), vztah následnosti (prospektivní perspektiva) a vztah předčasnosti (retrospektivní perspektiva).⁴⁵

Přehled způsobů a časů v portugalštině:

VERBA FINITA: Určité tvary

	Jednoduché časy		Složené časy
	PŘÍTOMNÝ ČAS	PŘÍTOMNÝ ČAS (presente do indicativo)	-----
Indikativ oznamovací způsob	MINULÝ ČAS	JEDNODUCHÝ MINULÝ ČAS (Pretérito perfeito simples)	SLOŽENÝ MINULÝ ČAS (Pretérito perfeito composto)
		JEDNODUCHÝ PŘEDMINULÝ ČAS (pretérito mais que perfeito simples)	SLOŽENÝ PŘEDMINULÝ ČAS (pretérito mais que perfeito composto)
	IMPERFEKTUM (imperfeito)	-----	
BUDOUCÍ ČAS	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS (futuro do presente simples)	PŘEDBUDOUCÍ ČAS (futuro do presente composto)	
	JEDNODUCHÝ KONDICIONÁL (futuro do pretérito simples)	SLOŽENÝ KONDICIONÁL (futuro do pretérito composto)	

	Jednoduché časy		Složené časy
PŘÍTOMNÝ	PŘÍTOMNÝ ČAS		

⁴⁴ Zavadil, Čermák (2010:272).

⁴⁵ Tamtéž.

Konjunktivní- spojovací způsob	ČAS	(Presente do conjuntivo)	
	MINULÝ ČAS	IMPERFEKTUM (Imperfeito do conjuntivo)	MINULÝ ČAS (pretérito do conjuntivo) PŘEDMINULÝ ČAS (Mais que perfeito do conjuntivo)
	BUDOUCÍ ČAS	JEDNODUCHÝ BUDOUCÍ ČAS (futuro simples do conjuntivo)	PŘEDBUDOUCÍ ČAS (Futuro composto do conjuntivo)

VERBA INFINITA: Neurčité tvary

INFINITIV	PROSTÝ OSOBNÍ	SLOŽENÝ OSOBNÍ SLOŽENÝ
PŘÍČESTÍ		MINULÉ
GERUNDIUM	JEDNODUCHÉ	SLOŽENÉ

Kategorie slovesného rodu/ genus verbi (tzv. diateze)

Diateze neboli slovesný rod, je typ vztahu mezi sémantickými participanty věty a syntaktickými funkcemi, zvl. mezi subjektem (podmětem) a objektem (předmětem). Rozlišujeme v něm činitele/konatele děje, zvaného *agens*, od trpného objektu, cíle manipulovaného dějem, zvaného *patiens* (trpítel děje).

Genus verbi je dvojího druhu. První typ se nazývá *diateze aktivní* (činitel má funkci podmětu: *Petr píše dopis*. Petr=*agens*, dopis=*patiens*) a druhým typem je *diateze pasivní*, kdy činitel má funkci agenta trpného rodu a *patiens* má funkci podmětu. (Dopis byl napsán Petrem: Petr=*agens* trpného rodu, dopis=*patiens* ve funkci podmětu).

Kromě toho existují také věty neosobní, tzv. *impersonální*, kde není vyjádřena osoby (*Staví se domy. Na nádraží se krade. V Česku se hodně pije.* apod). Jde o proces zvaný *deagentost*, tedy absenci agentu. Dalšími stupni diateze je například *reflexivita*, *reciprocita* a *médiium*. Reflexivita znamená zvrátlost (např: *stežovat si, obracet se*), reciprocita (vzájemnost: *zdraví se, mají se rádi*).

Prostředky pro vyjádření *diateze* jsou pomocná verba (latinské *esse* = být a analogická verba v jiných jazycích) a pasivním participiem, anebo zvláštní morfém (zvrátané se pro reflexivní pasivum).

V portugalštině se používá tři typů konstrukcí: **participiální konstrukce, reflexivně pasivní konstrukce a mediální konstrukce**⁴⁶.

Participiální konstrukce obsahují pomocné sloveso být a *participium* významového slovesa. Sloveso být však má dva ekvivalenty: *ser/ estar*. U těchto konstrukcí je však nutno rozlišit funkci verbonominální/nominální: *O rapaz é muito distraído*. „Chlapec je velmi roztržitý“. od funkce pasivní: *O rapaz está a ser distraído pelos seus companheiros*. „Chlapec je rozptylován svými spolužáky“.

Stejně jako ve španělštině, ve spojení s participiem významového slovesa, pomocné *ser* vytváří „dějově pojaté pasivní konstrukce, jejichž časové a modální zařazení je dáno časovými a modálními významy tohoto pomocného sloves“⁴⁷: *O livro será lançado pelo autor no Instituto Camões*.. „Kniha bude pokřtěna autorem v *Instituto Camões*.“ Naproti tomu pomocné *estar* „nevyjadřuje pasivně pojatou procesualnost, nýbrž rezultativnost, stav jako výsledek předchozího procesu“⁴⁸. *As casas estão construídas*. „Domy jsou postavené.“

Je nutné ale přihlídnout k tomu, že stavová perifráze vyjadřující rezultativnost, která je vyjádřena pomocí slovesa *estar* a vyjadřuje stav, který je výsledkem předcházejícího děje a jejich časový význam je zpravidla posunut o jednu časovou vrstvu směrem k budoucnosti ve srovnání s časem perifráze „*ser + participium*“, která vyjadřuje pojetí dějové.⁴⁹ Do překladu se však vidový charakter (rezultativnost x dějovost) participiální konstrukce nemusí vždy promítnout, pokud je sloveso „*ser*“ v minulém čase dokonavém.

Pomocné sloveso ESTAR.

A casa está construída. „Dům je postaven“.

O livro está editado. Kniha je vytištěna.

A comida está preparada. Jídlo je nachystáno.

Pomocné sloveso SER.

A casa foi construída. „Dům byl postaven.“

O livro foi editado. „Kniha byla vydána.“

A comida foi preparada. „Jídlo bylo připraveno“

Vidový rozdíl obou participiálních konstrukcí je však patrný v případě, že je pomocné sloveso *ser* v imperfektu neb o přítomného gnomickém čase:

Pomocné sloveso ESTAR.

A casa está construída. „Dům je postaven“.

O livro está editado. Kniha je/byla vytištěna.

A comida está preparada. Jídlo je nachystáno.

Pomocné sloveso SER.

As casas eram construídas. „Domy jsou/byly stavěny.“

Os livros eram editados.

„Knihy byla tištěny.“

A comida era preparada. „Jídlo bylo připravováno“

⁴⁶ Terminologie podle Zavadil, Čermák (2010: 332-334).

⁴⁷ Zavadil, Čermák (2010: 332).

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Zavadil, Čermák (2010:332).

Dalším typem pasivní konstrukce je **konstrukce reflexivně pasivní**, jejíž základem jsou zvrtné tvary verba finita, v nichž je trpitel děje podmětem věty a činitel nebývá vůbec pojmenován. Této transformaci říkáme **deagentizace**. Reflexivně pasivní tvary se vyskytují výhradně ve 3. os. sg. a pl. *Os trabalhos finais são avaliados.* „Konečné práce jsou hodnoceny“.

A nakonec existují **konstrukce mediální**, nebo **mediopasivní**, které mají reflexivní tvar, ale neodpovídá jim reflexivní obsah. *A porta fechou-se.* „Dvěře se zavřely“. *A janela abriu-se.* „Okno se otevřelo.“ *O comboio atrasou-se.* „Vlak měl zpoždění.“ *O computador avariou-se.* „Počítač se pokazil“. Mediální konstrukce „vyjadřují pasivní formou aktivně pojatý proces nebo stav spontánně vzniklý v substanti, jejíž pojmenování plní funkci subjektu“⁵⁰. Mediopasivum existovalo již v nejstarších indoevropských jazycích (staroindičtině, řečtině, aj)⁵¹ a sloužil jako opozice k aktivu. „*Medium* původně označoval děj vykonávaný k vlastnímu prospěchu, děj, na němž je subjekt obzvláště zainteresován. Záhy však příslušné morfémy přejímaly i jiné funkce: staly se výrazem reflexiva a pasiva. Tak vzniklo mediopasivum.“⁵² Tento proces má obdobu v pozdějším vývoji slovanských i románských jazyků, kde se reflexivum stalo běžným výrazem pasivního děje, zejména v těch případech, kdy původce není označen. V této souvislosti došlo v průběhu vývoje k diatetickým posunům: slovesa, která byla ve starých indoevropských jazycích mediální a označovala aktivní děj (hortor „pobízím), mohou mít v novoindoevropských jazycích podobu reflexivního slovesa bez zvrtného významu (*rir-se* – smát se).

Kategorie slovesného rodu souvisí tedy s klasifikací sémémů kategorie děje a tím i s rozlišování sloves přechodných a nepřechodných, zvrtných, stavových, inkohativních, apod. „Sémantické distinktivní rysy lze chápat na základě povahy děje jako progresivní, regresivní a transgresivní. Progresivní je takový děj, který vychází z prvního subjektu, je to tedy činnost. (Petr myje podlahu). Regresivní je takový děj, který zasahuje první aktanta, ale jeho původce nemusí být ve větě uveden. (Chodba je umývána každý týden). Jde o již zmíněné deagentní konstrukce⁵³ Transgresivní je děj takový, na němž se podílejí dva aktanty: subjekt a objekt nebo subjekt a agens (Petr vidí Pavla => Oni se vidí).

Kategorie slovesného vidu

Vid v obecném slova smyslu existuje v těch jazycích, kde lze sloveso tzv. *perfektivizovat* (převádět do vidu dokonavého), *imperfektivizovat* (převádět do vidu nedokonavého) nebo vytvářet tzv. *iterativitu* (opakování děje). Tak tomu bylo v starosemitských jazycích a také v raném vývojovém stadiu indoevropských jazyků. V pozdějším vývoji indoevropských jazyků však vid ustupuje do pozadí a z původních vidových tvarů a velice často staly časové slovesné (temporální) tvary.

---

⁵⁰ Zavadil, Čermák (2010:334).

⁵¹ Erhart (2001:89).

⁵² Tamtéž.

⁵³ Termín Miroslava Grepla (1998)

„Ve slovanských jazycích vid hraje důležitou úlohu, většinu sloves lze převádět z jedné třídy do druhé přidáním prefixů (viděl, uviděl), nebo sufixu (kopat x kopnout, nést x nosit x nosívat). Germánským jazykům kategorie vidu úplně chybí. V románských jazycích splynul vid s časem v jedinou gramatickou kategorii, „kdy křížením s kategorií vidu a uplatněním rysu minulost/přítomnost a předčasnost/rezultativnost vznikly složité systémy slovesných časů, typické zejména pro řečtinu a latinu.“⁵⁴

Přestože existuje řada názorů na to, jak definovat „vid“, jestli jako kategorii gramatickou či sémantickou, vyjadřující vnitřní strukturu děje z hlediska perfektivnosti či fázovosti, budeme vycházet z pojetí Zavadila a Čermáka, kteří v tomto ohledu rozlišují vid v pravém slova smyslu (z hlediska konkluzivnosti) a povahu slovesného děje (z hlediska fázovosti a kvantitativnosti děje).

Základní opozicí aspektových významů je *perfektivnost* (dokonavost) a *imperfektivnost* (nedokonavost). Portugalština nepoužívá stejné výrazové slovtvorné prostředky jako čeština, ale vyjadřuje aspektové významy tzv. „kumulativně“. „Amalgamují se časové a modální významy v jednotlivých *modotemporálních* paradigmatech, přičemž *modotemporální* významy jsou aspektově příznakové (jednoznačně perfektivní nebo neperfektivní), jiné jsou aspektově bezpříznakové (mohou být chápány jak perfektivně, tak imperfektivně).“⁵⁵ Temporální přítomný čas vždy implikuje aspektovým gramém imperfektivní. Jde o „proces předkládaný jako současný s okamžikem výpovědní události.“⁵⁶ Probíhá tedy kurzivně a to i v případě transpozice přítomního významu do minulosti: Disse-te que estávamos em casa. „Řekl jsem ti, že jsme doma“.

K dokonavým časům patří čas minulý jednoduchý, předminulý jednoduchý, předminulý složený a budoucí složený. K nedokonavým časům pak patří čas minulý složený, přítomný, imperfektivní. Jako aspektově indiferentní pak mohou být chápány jednoduchý budoucí čas a kondicionál.

V portugalštině se uplatňuje při popisu slovesného vidu princip tzv. *vidové typologie*. Vid v portugalštině poskytuje informace o vnitřní časové struktuře predikátu. Zatímco čas je pojat jako lineární uspořádání atomických (momentálních) a neatomických (intervalových) jednotek, které mohou za sebou následovat nebo se časově překrývat, pak vid umožňuje *subatomický* náhled na vnitřní strukturu dané situace. Zatímco čas má relační povahu (deiktickou a anaforickou), pak vid nepotřebuje k popisu vnitřní struktury situace žádné relační body.

Typologie slovesného vidu

---

⁵⁴ Erhart (2001:93).

⁵⁵ Zavadil, Čermák (2010:312).

⁵⁶ Tamtéž.

Distribuce perfektivnosti a imperfektivnosti je jiná než v češtině. Pro portugalskou, stejně jako pro španělskou je typické odlišení vidu v pravém slova smyslu od tzv. perifrastických opisů, čili kategorie povahy slovesného děje.

V portugalské je asi nejdůležitější dělení vidu na stavy (*estados*) a události (*eventos*) a body (*pontos*). Rozdíl mezi stavy a událostmi spočívá v tom, že události jsou dynamické, zatímco stavy dynamické nejsou. Události mohou být télické (spějící ke konci) a atélické (nedokonavé).

Télické události jsou v portugalské dvojího druhu: kulminované procesy (*processos culminados*) a kulminace (*culminações*). Jde o nehomogenní události, tedy nedá se říci, že v každém okamžiku predikace dochází ke stejnému výslednému jevu. Ten je pouze jednorázový. Kulminovaný proces v sobě zahrnuje delší trvání a výsledný stav, zatímco kulminace implikují velmi krátké dovršení děje.

Atélické události jsou pak procesy (*processos*) a stavy (*estados*). Oba dva typy vidu jsou homogenní a ani jeden z nich neimplikuje výsledný stav. Rozdíl mezi nimi spočívá pouze v tom, že procesy jsou dynamické, zatímco stavy dynamické nejsou. Stav se navíc může dělit na typ fázový (*estado faseável*), který se může vyskytovat také v progresivních konstrukcích (*estar+a+infinitiv*) a typ nefázový (*estado não faseável*), který se v progresivní konstrukci vyskytovat nemůže.

Existují také tzv. **body** (*pontos*), pro něž není důležité to, jestli jsou télické nebo atélické. Body jsou časově dále nedělitelné a od kulminací (tzv. *culminações*) se liší v tom, že neimplikují výsledný stav. Zatímco kulminace u *A Maria ganhou a corrida* je výsledným stavem *a corrida está ganha*, pak u bodu *A Maria espirrou* /Marie si kýchla/ neexistuje žádný výsledný stav typu *A Maria está espirrada*.

Vraťme se tedy ještě jednou k jednotlivým typům vidu a uveďme ke každému z nich příklad:

Kulminovaný proces: *A Maria escreveu o relatório. Marie napsala zprávu.*

Výsledkem kulminovaného procesu *psát zprávu* je, že je *zpráva napsána*. Kulminovaný proces však není homogenní, tzn. v každém okamžiku, kdy Marie psala zprávu, nebyla zpráva napsána.

Kulminace: *A Maria ganhou a corrida. Marie vyhrála běžecké závody.*

Predikace zahrnuje výsledný stav, kterým je výhra závodu. Doba trvání výsledného stavu není ve větě blíže specifikována. Kulminace není taktéž homogenní, protože v každém okamžiku, kdy Marie běžela, nebyl závod vyhrán.

Proces: *A Maria trabalhou. Marie pracovala.*

Procesy nemají výsledný bod. Jsou však homogenní v tom smyslu, že v každém okamžiku predikace se uskutečňuje stejná činnost. V každém okamžiku predikace se tedy odehrávala stejná činnost.

Bod: *A Maria espirrou. Marie si kýchla.*

Body jsou události časově nedělitelné, které nemají výsledný stav. U nich není důležitá telická či atélická povaha.

Stav fázový: *O Pedro é simpático. O Pedro está a ser simpático.*

Petr je sympatický.

Jde o stav, který nemusí být ucelený, tzn. může být přerušen. Proto je možný jeho výskyt v progresivní konstrukci.

Stav nefázový: A Rita é alta.

Jde o stav, který je kontinuální a nemůže být nijakým způsobem přerušen.

Přehled:

	rys:	dynamický	telický	delší doba trvání	má výsledný stav	homogenní
UDÁLOSTI	proces	+	-	+	-	+
	kulminovaný proces	+	+	+	+	-
	kulminace	+	+		+	
	bod	+	-/+?	-	-	-
STAVY	stav	-	-	+	-	+

Slovesný vid může být také dán v portugalštině lexikální povahou slovesa.

Slovesa statická vyjadřují stav. K nim patří: *haver, existir, ser* (slovesa vyjadřující existenci), *morar, residir* (lokativní statická slovesa), *ter, pertencer* (posesivní slovesa), *saber* (epistemická slovesa), *ver* (sloveso smyslového vnímání), *gostar* (psychologická nekauzativní slovesa).

Slovesa procesuální pak vyjadřují procesy. K nim patří slovesa: *chover, nevar* (slovesa metereologická), *chorar, dançar* (inergativní), *correr, nadar* (pohybová). Také slovesa tranzitivní, pokud mají předmět zastoupený podstatným jménem hromadným nebo látkovým, mohou vyjadřovat procesy: *comer, pintar quadros, beber água*.

Slovesa vyjadřující kulminovaný proces pak jsou slovesa binární (mající podmět a předmět) nebo slovesa trinární (slovesa mající podmět a dva předměty), dále slovesa kauzativní a agentivní, a to zejména v jednom z minulých časů dokonavých, kde předmět nebo jiný syntaktický člen vyjadřuje výsledný stav: *destruir as colheitas, dar o quadro ao filho, comprar o quadro, arrumar o livro, descolar os blocos, escrever um romance*, atd.

Slovesa vyjadřující kulminaci jsou slovesa jednočlenná (mající podmět), která vyjadřují pohyb, býskyt, zánik, změnu stavu, kauzativní slovesa v trpném rodě syntetickém a podobně: *chegar tarde* (výsledek: *estar atrasado*), *murchar* (výsledek: *estar murcho*), *falecer* (výsledek: *estar morto*), *rejuvenescer* (výsledek: *estar mais jovem*), *partir-se* (výsledek: *estar partido*), *derreter-se, ganhar a corrida* (výsledek: *a corrida está ganha*), *descobrir a solução* (*a solução está descoberta*).

Slovesa vyjadřující body jsou pak slovesa jako *espirrar /kýchnout/*, *suspirar /vzdechnout/*, apod.

Vidový rozdíl mezi ser/estar a jejich vidové hodnoty

Základním rozdílem mezi těmito dvěma slovesy spočívá v ontologii vyjadřující skutečnost, která vychází ze dvou základních vlastností: časová ohraničenost a neohraničenost.

Pro srovnání uvedme příklad z GLP (1993:98):

O João *é* português. „Jan je Portugalec.“

*O João *está* português. „Jan je Portugalec.“

Esse erro *é* humano. „Ta chyba je lidská.“

*Esse erro *está* humano. „Ta chyba je lidská.“

A Joana *está* adoentada. „Jana je nemocná.“

*A Joana *é* adoentada. „Jana je nemocná.“

Essa flor *está* murcha. „Ta květina je zvadlá.“

*Essa flor *é* murcha. „Ta květina je zvadlá.“

Agramatické věty jsou označeny hvězdičkou, protože sloveso špatně vystihuje jeho vidovou povahu. Sloveso *ser* v prvních dvou větách vyjadřuje vlastnosti, které jsou stabilní a které mohou být fázové i nefázové: patří k nim rasa, národnost, fyzický a fyziologický dlouhodobější vlastnost, definiční vlastnosti, apod.

Sloveso *estar* vyjadřuje dočasné a přechodné vlastnosti, ale také fázové stavy podléhající změně.

Někdy lze použít oba dva predikátory, přičemž se mění význam časové ohraničenosti:

A		B
O João <i>é</i> gordo.	X	O João <i>está</i> gordo.

(Zed' je vysoká).

O Luís <i>é</i> professor em Beja.	X	O muro <i>está</i> professor em Beja.
------------------------------------	---	---------------------------------------

(Luís je profesorem ve města Beja)

Věty A s výrazem *alto* a *professor* vyjadřují vlastnosti trvalé a vyžadují použití slovesa *ser*. Ve větách B jde o časově omezené vlastnosti a proto vyžadují sloveso *estar*.

Konstrukce se slovesem *ser* vyjadřující permanentní stav či gnomické děje jsou pak nekompatibilní s perifrází označující průběhovost děje v přítomnosti: *estar+a+infinitiv*.

Existem fantasmas: (Duchové existují.) *Estão a existir fantasmas.

Chega ao aeroporto. (Přijíždí na letiště). Está a chegar ao aeroporto.

Vid – perifrastické konstrukce

Autoři Mluvnice současné španělštiny (2010) V romanistické gramatické tradici se často setkáváme s tím, že se nedostatečně rozlišuje povaha slovesného děje od slovesném vidu. Zatímco však se pod pojem aspektu zahrnuje obdoba slovanského vidu z hlediskaperfektivního ei imperfektivního pojetí děje, pak u povahy slovesného děje, která bývá zahrnována pod pojem *Aktionsart*, který zahrnuje významy fázově a kvantitativní, vyjadřované perifrastickými konstrukcemi. Zavadil a Čermák nazývají pomocná slova těchto perifrastických konstrukcí premorfologickými tvary, pojem, který zavedl Jan Šabršula⁵⁷. Rozumí tím:

„taková ustálená spojení, která ještě nemají povahu výrazově morfologického tvaru daného věcněvýznamového slovesa, ale jež už také nelze považovat za pouhá volná syntaktická spojení plnovýznamových lexémů. Jsou to tedy útvary stojící na přechodu mezi syntaktickým spojením a analytickými tvary morfologickými. Kritériem morfologičnosti je tu zejména nahraditelnost víceslovného výrazu jednoslovným syntetickým morfologickým tvarem.“

Tak je možné například tvar *vou falar* nahradit tvarem *falarei*. Z časového hlediska je tvar *vou* plně gramatikalizovaný (či morfologizovaný), stává se pomocným elementem gramatickým, který zde ztrácí svůj původní význam „jít“.

Podobně můžeme hovořit o útvarech presyntaktických, tedy rozložený tvar slovesný, spočívající v analytickém pojmenování procesu, spočívající v oslavování sdělné hodnoty verba finita. Tak místo *ajudar* můžeme použít analytickou konstrukci: *dar uma ajuda*, kde *dar* je použito v oslabené původní hodnotě. V portugalštině se tento proces nazývá „gramaticalização“ a pomocným slovesům v těchto konstrukcích se pak říká „verbos leves“,

Pokud jde o strukturu povahy slovesného děje, obvykle se zde rozlišují významy fázové a významy kvantitativní.

Významy fázové postihují tři základní fáze: počátek, průběh a konec. Jsou charakteristické pro vid zvaný událost (evento). Mají bodový, puntuální povahu a mohou vyjadřovat následující fáze: *ingresivnost* (počátek fáze), *durativnost* (průběhovou fází) a *terminativnost* (koncová fáze).

Významy kvantitativní pak zahrnují význam durativní a jsou charakteristické pro stavy (estados) i procesy (processos). Mají dva základní významy: habituální a repetitivní.

Velkým přínosem pro typologii perifrastických vazeb fázových je dizertační práce J. Jindrové „Fázové perifráze v portugalštině“ (2012), kde je velmi podrobně znázorněna fázovost jednotlivých premorfologických útvarů označujících *ingresivnost*, *durativnost* a *terminativnost* děje. Autorka se zevrubně věnuje analýze jednotlivých konstrukcí z hlediska vidu v slovanském slova smyslu, z hlediska výskytu těchto konstrukcí v jednotlivých časech a z hledisky frekvence použití. Tato dizertační práce přinesla následující výsledky.

---

⁵⁷ Jan Šabršula (1983:72n) *apud Zavadil, Čermák (2010:315)*.

FÁZOVÉ VÝZNAMY POVAHOSLOVESNÉHO DĚJE

Fázové vazby s ingresivním významem

Jindrová rozdělila podle modelu Zavadila a Čermáka (2010) vazby s významem ingresivnosti inminentní, dispozitivní, iniciální, inceptivní.⁵⁸ (Jindrová: 2012:33)

Vazby s významem inminentní ingresivnosti

Perifráze s významem inminentní ingresivnosti „jsou z hlediska fázovosti specifické tím, že nepostihují vlastní proces v některé jeho fázi, ale okamžik, který počáteční fázi bezprostředně předchází.“⁵⁹ Do této skupiny autorka zařadila následující vazby: „estar para + infinitiv“ „estar prestes a + infinitiv“ „andar para + inf“, „estar a ponto de + infinitiv“.

Příklady⁶⁰:

- **estão prestes a sair** da cadeia (...již brzy opustí vězení.)
- **estava a ponto de** marcar um golo decisivo, (... už už se jim podařilo dát gól ...)
- Eu **andei para** morrer» ... měl jsem smrt na jazyku
- **estás para** ir embora ...Když už se chystáš odejít...)

Vazby s významem dispozitivní ingresivnosti

Vazby s významem dispozitivní ingresivnosti jsou chápány „jako bezprostředně zamýšlený proces, k jehož realizaci je agens bezprostředně odhodlán“.⁶¹ „Na rozdíl od předchozí kategorie předpokládá agens s vlastní vůlí (omezuje se tedy na subjekty životné)“⁶². Typické vazby pro tuto kategorii jsou: ir+infinitiv“ nebo „ir+a+infinitiv“.⁶³

Příklady⁶⁴:

- quando **ia a dizer** a verdade. (A zrovna když jsem se chystal říct pravdu ...)
- „Já a **conheço... ia dizer** que desde pequenina. („Už ji znám, skoro by se mi chtělo říct, že odmalička ...“)

Vazby s významem iniciální ingresivnosti

Podle výsledků dizertační práce jsou konstrukce s významem iniciální ingresivnosti v portugalštině nejhojnější. Je pro ně charakteristické „přesné označení skutečného začátku daného procesu“⁶⁵. K těm nejčastějším patří („começar a + infinitiv“, „passar+a+infinitiv“, ale jsou také

⁵⁸ Jindrová (2012:33).

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Jindrová (2012:36-45)

⁶¹ Jindrová (2012: 45) *apud Zavadil, Čermák (2010:317)*.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Podle výsledků dizertační práce J. Jindrové (2012) je předložka „a“ v této vazbě fakultativní.

⁶⁴ Jindrová (2012:36-46).

⁶⁵ Jindrová ((2012: 47).

používány další vazby s omezením stylistickým „pôr-se a + infinitiv“, „meter-se a + infinitiv“, „deitar a + infinitiv“, „desatar a + infinitiv“, „recomeçar a + infinitiv“.

Příklady⁶⁶:

- A chuva **começa a cair**. (Děšť začíná padat ...)
- **passaram a acreditar** .. (... začali věřit, že ...)
- a Duquesa **desata a espirrar**. ... (vévodkyně začíná kýchat ...)
- **pus-me a tocar** o piano. (začal jsem hrát na piano.)
- quando **me meti a estudar**... (Když jsem se pustil do studia ...)
- **deita a dormir**. (... ukládá se k spánku...)

Vazby s významem inceptivní ingresivnosti

V portugalské jazykovědě existuje termín inceptivnost pro vyjádření počínavosti obecně. Podle B. Zavadila vazby s významem inceptivní ingresivnosti „charakterizují děj jako počáteční v řadě jiných dějů, tj. předcházející jiným dějům“⁶⁷ K těmto vazbám patří pouze dvě konstrukce – „começar por + infinitiv“ a „principiar por infinitiv“, kde infinitiv může být nahrazen také gerundiem. Ve vazbě s gerundiem se mohou vyskytovat i jiná pomocná slovesa (například iniciar).

Příklady⁶⁸:

- **Começaram por viver** nos estaleiros das obras..(Ze začátku bydleli v loděnicích, dokud si nepostavili ...)
- ...onde **principia por fazer** crítica de ópera e (.. kde začíná jako operní kritik, a pak ...)
- Todas as manhãs **começavam dando** sepultura aos mortos da noite. (Každé ráno nejprve pohřbili mrtvé z minulé noci.)
- Sampras **iniciou servindo** um ás... (Sampras zahájil své podání esem...)

Perifrastické vazby s významem durativním

Perifrastické vazby s významem durativním mohou být dvojí povahy: buď vyjadřují ucelenost děje a vnímáme jej jako ucelený, globální děj, nebo pak je relevantní průběh děje v jeho jednotlivých fázích.

„... durativnost lze nazírat ze dvou různých hledisek. První z nich je úhel pohledu mluvčího. Děj si můžeme představit jako uzavřený interval mezi body A a B, vnímaný jako celek, tedy globálně.“

Globální význam durativní s ohraničeností perfektivního aspektu a ucelený význam nejsou jedno a totéž. Bereme-li v úvahu pouze část děje, mluvíme o „durativním významu parciálním“⁶⁹.

⁶⁶ Jindrová (2012:36-47-85).

⁶⁷ Jindrová (2012: 88) *apud Zavadil, Čermák (2010:319)*.

⁶⁸ Jindrová (2012:36-86-96).

⁶⁹ Zavadil, Čermák (2010:320).

Durativnost globální

Pro vyjádření durativnosti globální existuje jen velmi nízký počet konstrukcí. Jmenujme jen některé: „pegar+e+infinitiv“, „chegar+e+infinitiv“, „ir+e+infinitiv“ a „vir+e+infinitivo“. Jak podotýká Jindrová, v některých případech je navíc sporné, zda se skutečně jedná o premorfologický útvar.⁷⁰ V převážné většině zkoumaných příkladů se uvedená slovesa chovají jako slovesa plnovýznamová. Kromě toho autorka zmiňuje další globálně durativní perifrastickou vazbu „sair + gerundium“ (16), (17). Výskyt těchto vazeb je velmi omezený, nicméně pro přehled uvádíme pár příkladů⁷¹:

- ...como o realizador **pega e narra** a sua história (jak režisér svůj příběh uchopil a jako ho vypráví ...)
- Mas tem amigos, lá nas terras para onde **foi e escreveu** tudo isto... e mais. (Ale tam, kam odešel, má přátele a napsal tohle všechno ... a ještě další věci.)
- O companheiro **chega e** parte quando entende. (Společník si přijede a odjede, kdy se mu zachce.)
- ...onde um novo membro **chega e diz** «olá, eu sou o José», (... kde nový člen přijde a řekne: „ahoj, já jsem Josef“ ...)
- Cavaco **chegou e trocou** o automóvel fechado pelo cabriolet. (Cavaco přišel a vyměnil zavřený automobil za kabriolet.)
- **vão e escrevem** o que o ditador quer que escrevam. (ale jdou a napíšíou, co diktátor chce ...)

Durativnost parciální

Podle B. Zavadila⁷² (Zavadil – Čermák, 2010, s. 321 - 323) při nazírání na durativnost parciální vyčleňuje pět durativních významů: aktuální durativnost, retrospektivní durativnost, prospektivní durativnost, persistentní durativnost a distributivní durativnost.

Vazby s významem parciální durativnosti aktuální

V portugalštině je tento povahovědějový význam vyjádřen vazbou „estar + a+infinitiv“ . V protugalštině brazilské pak převažuje výskyt vazby „estar + gerundium“.

- ... estou a ficar mais maduro, mais experiente. (se stávám zralejším, zkušenějším.)

Vazby s významem parciální durativnosti prospektivní

---

⁷⁰ Jindrová (2012: 97).

⁷¹

⁷² Zavadil, Čermák (2010:321-322).

V portugalštině pro vyjádření prospektivních významu parciální durativnosti existuje jen jedna perifrastická konstrukce: „ir + gerundium“. Slovesný děj vyjádřen touto konstrukcí je započatý v bodě výpovědní události, ale od něj se pak může postupně odvíjet a pokračovat neomezeně. V češtině pak můžeme použít pro překlad výrazy jako „jeden po druhém“, „postupně“, apod.

- Vamos publicando, parte por parte, à medida que **vai estando** pronta a tradução». (Postupně, jak se překlad dokončuje, ho také publikujeme.)
- políticos corruptos e incapazes, que a pouco e pouco **vão indo** para a prisão. (zkorumpovaní a neschopní politici, kteří jeden po druhém končí ve vězení.)

Vazby s významem parciální durativnosti retrospektivní

Nejčastější vazbou vyjadřující retrospektivní (tedy zpětnou) durativnost je perifrastická konstrukce „vir + gerundium, která začíná v době blíže nevymezené před výpovědní událostí a přesahuje jej ve směru do budoucnosti.

Příklady:⁷³

- ... o frenesim teatral que ultimamente se vem vivendo na cidade do Porto. (divadelní šílenství, kterého jsme v poslední době svědky ve městě Portu.)
- irregularidades que vêm sendo cometidas pela ala do primeiro-ministro... (... nevhodnosti, kterých se v poslední době dopouští křídlo předsedy vlády ...)

Vazby s významem parciální durativnosti kontinuativní

Pro vyjádření významu kontinuativní durativnosti disponuje portugalština různými výrazovými prostředky, nejčastějším výrazovým prostředkem však jsou perifrastické konstrukce „continuar a + infinitiv“, „continuar + gerundium“, „seguir a + infinitiv“, „seguir + gerundium“, „proseguir + gerundium“, „ficar a + infinitiv“ a „ficar + gerundium“. V brazilské normě portugalského jazyka se však používají gerundiální konstrukce. Děj těchto konstrukcí má svůj počátek v blíže nevymezeném bode před výpovědní událostí, kterou také přesahuje, a jeho pokračování není blíže časově ohraničeno ani v čase po výpovědní události.

Příklady:⁷⁴

- De Bona são ainda as armas que **continuum a chegar**. (Z Bonu jsou i zbraně, které stále přicházejí.)
- Afasta-se e os dois **seguem a rir** às gargalhadas. (Vzdálí se a ti dva se stáje smějí na celé kolo.)
- E **prosegue falando** na terceira pessoa... (A nadále mluví ve třetí osobě..)

Vazby s významem parciální durativnosti persistentní

---

⁷³ Jindrová (2012: 118-128).

⁷⁴ Jindrová (2012: 129-1 32).

Podle pojetí Zavadila a Čermáka⁷⁵ persistentní durativnost je chápána jako: „děj trvající už nějakou dobu, která je zpravidla (ne však nutně) i explicitně vymezena. J. Jindrová přisuzuje tento význam konstrukci „levar a + infinitiv“.⁷⁶

Příklady:⁷⁷

- Os muitos anos que já **levo percorrendo** a geografia hispânica (Už mnoho let neustále projíždím Španělsko ...)

Vazby s významem parciální durativnosti distributivní

J. Jindrová ve svém výzkumu našla následující výrazové prostředky pro vyjádření distributivní durativnosti : „andar a + infinitiv“, „andar + gerundium“, „viver a + infinitiv“ a „viver + gerundium“. Význam tohoto typu durativnosti spočívá v tom, že zde děj není sledován v celém jeho průběhu, ale pouze v daných dílčích intervalech

Příklady:⁷⁸

- É isso que eu ando a estudar. (Tak tohle většinou studuji.)
- Há quatro anos que ando a mentir“ ... (Už čtyři roky soustavně lžu ...) .
- O jogador brasileiro vive a pensar na Europa. (Brazilský hráč žije myšlenkami na Evropu.)
- Vive a transportar disquetes entre a sua casa, a faculdade e a JNICT. (Pořád přenáší diskety mezi svým domovem a fakultou ...).

Perifrastické vazby s významem terminativním

Poslední skupinou perifrastických konstrukcí s významem fázovosti tvoří vazby vyjadřující závěrečnou fázi slovesného děje. V současné evropské portugalské existuje celá řada konstrukcí s významem terminativním, ale podobně jako v případě předchozích dvou skupin, ani tato není významově homogenní. Existuje pět podskupin s významem terminativním: cesativní terminativnost, egresivní terminativnost, konkluzivní terminativnost, finitivní terminativnost a konsumativní terminativnost⁷⁹

Vazby s významem cesativní terminativnosti

Pro vyjádření významu cesativní terminativnosti existují v současné portugalské tři perifrastické konstrukce: „deixar de + infinitiv“, „parar de + infinitiv“ a „cessar de + infinitiv“.

---

⁷⁵ Zavadil, Čermák (2010: 323).

⁷⁶ Jindrová (2012: 131-132).

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Jindrová (2012: 134-141).

⁷⁹ Zavadil, Čermák (2010-325).

Příklady⁸⁰:

- O senhor Pinto da Costa **cessou de** incomodar-me. (Pan Pinto Costa mě přestal obtěžovat.)
- A partir daí, **deixei de** existir até às oito horas da manhã seguinte. (Od té chvíle jsem až do osmi hodin ráno následujícího dne přestal existovat.) [= Přerušeni činnosti na určitou dobu.
- **Parou de** mastigar e desatou a aplaudir.(Přestal žvýkat a začal tleskat.)

Vazby s významem egresivní terminativnosti

V portugalštině má význam egresivní terminativnosti perifrastická konstrukce „acabar de + infinitiv“. Význam egresivní terminativnosti spočívá ve vyjádření významu konkluzivní terminativnosti, někdy se slabým retrospektivním charakterem. V českém překladu pak volíme výraz: právě.

Příklad: ⁸¹

Por favor, tenham em conta o que acabei de dizer, a garantia que me foi dada e que acabei de transmitir publicamente, mas acima de tudo, descubram no vosso coração que chegou a altura de parar. (Mějte prosím na paměti, co jsem právě řekl a záruku, kterou jste mi dali. Právě jsem ji veřejně vyhlásil, ale především ...)

Příklady:

- problema que acabara de criar a Martins,(„problém, který právě Martinsovi způsobil ...)

Vazby s významem konkluzivní terminativnosti

V portugalštině existují dvě perifráze s významem konkluzivní terminativnosti: konstrukce „acabar de + infinitiv“ a „terminar de + infinitiv“⁸². Tyto vazby vyjadřují význam ukončenosti, ucelenosti děje. Srovnej:

- Li um livro. (Četl jsem knihu.) x Acabei / terminei de ler o livro. (Dočetl jsem knihu.)

KVANTITATIVNÍ VÝZNAMY POVAHOSLOVESNÉHO DĚJE

Významy kvantitativní pak zahrnují dva dílčí významy: repetitivní a habituální. V portugalštině repetitivní význam spočívá opětovném, znovu vykonávaném ději, který je vyjádřen vazbou „voltar a + infinitiv“. Má pak několik možných podvýznamů: iterativní (valor aspectual iterativo – opětovací násobenost), jako například u sloves saltitar, dormir, bebericar, apod; a význam frekventativní (valor

---

⁸⁰ Jindrová (2012: 140-162).

⁸¹ Jindrová (2012: 153).

⁸² Jindrová (2012:151-160).

aspectual frequentativo – opakovací násobenost), který je daný zejména cirkumstativem jako muitas vezes, frequentemente,).

Habituální význam pak spočívá v tom, že děj je charakterizován jako děj obvykle vykonávaný. V portugalské, stejně jako v jiných jazycích, existuje rozdíl mezi habituálními a gnomickými ději. Zatímco habituální děje se vyjadřují vazbou „costumar + infinitiv“ nebo „ser costume“, „ser habitual“, pak gnomická vidová hodnota spočívá v universální platnosti, kdy podmětem bývá často vlastní jméno v generickém významu se slovesem v přítomném čase.

Slovesa a časy

Slovesa finitní, infinitní, nominální

Z hlediska morfologického budeme slovesa dělit na slovesa časovaná (neboli finitní), slovesa nominální (infinitní). Zatímco slovesa finitní mají exponenty výše zmíněných slovesných kategorií, pak slovesa nominální (nefinitní) tyto exponenty postrádají. K nominálním tvarům sloves, které jsou až na výjimky dialektologického použití amorfní, patří gerundium, participium a infinitiv.

Morfemická struktura portugalského verba finita

Z hlediska morfemické struktury může být portugalské sloveso rozloženo na dvě části: lexikální základ a gramatický formant. Lexikální základ, **lexematém**, který je „noselem věcného významu slovesného tvaru“⁸³) je složen z kořenového bazového morfému (*salt* - „skákat“), k němuž může být připojen eventuálně i morf derivací (*salt-it* „poskakovat“) a gramatického formantu, tzv. **gramatému**, který je „noselem gramatických významů a funkcí slovesného tvaru“⁸⁴. Gramatém může být jednoduchý (je tvořen jedním exponentem, např. *fal-o* „mluvím“) nebo lineárně složený (tvořený více exponenty, např. *fal-a-s* „mluviš“).

Lexematém od gramatému je většinou zřetelně oddělen tzv. morfemickým švem, jako například u *fal-o*, *fal-a-s*, atd.⁸⁵

Pro portugalské finitní sloveso jsou příznačné dva způsoby vyjádření gramatických významů: lineární a kumulativní. „Při **lineárním vyjádření** se morfem kladou vedle sebe, přičemž každý exponent je monosémický“.⁸⁶ Znamená to, že se morfem kladou aglutinačně vedle sebe a každý z nich vyjadřuje jen jeden kategoriální, gramatický, význam. Ve slovese *pint-a-ndo* „malující, malující“ exponent *-a* vyjadřuje význam 1. třídy a exponent *-ndo* pak vyjadřuje funkci gerundia. **Kumulativní vyjádření** je mnohem častější a znamená to, že jeden exponent představuje několik gramatických významů. Ve

---

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ V případech, kde se *lexematém* a *gramatém* prolínají d důvodu fonetického vývoje, hovoříme o morfemickém uzlu (ver *-ve-er*), apod.

⁸⁶ Zavadil, Čermák (2010:201).

tvary *fal-ei* exponent *-ei* vyjadřuje kumulativně⁸⁷ 4 gramatické významy: 1. význam indikativu; 2. význam přítomného času; 3. význam 1. osoby; 4. význam jednotného čísla (singuláru).

Podle rozsahu se morfologické tvary dělí na tvary syntetické, které jsou zvané také simplexní, jednoduché či jednoslovné) a tvary komplexní (víceslovné), které jsou analytické.

Syntetické tvary mohou vykazovat několik typů struktur: amorfní (bez koncovky⁸⁸ *és* „jsí“, *há* „je“, *vem* „přichází“, *sei* „vím“, *diz* „říká“), monomorfní (s jednou koncovkou: *fal-o* „mluvím“, *fal-ei* „mluvila jsem“; dimorfní (se dvěma koncovkami: *fal-a-s* „mluvíš“, *fal-a-ste* „mluvil/a jsi“), trimorfní (se třemi koncovkami: *fal-a-ria-s* „mluvila jsi“, *compr-á-va-mos* „kupovali jsme“). „Slovesné tvary se podle výrazových a významových kritérií zařazují do souborů zvaných paradigmata. Souboru slovesných paradigmát se říká paradigmatika slovesa. Slovesa, která ve své paradigmatické vykazují stejné morfemické vlastnosti, vytvářejí paradigmatický typ⁸⁹.

Slovesa pravidelná, nepravidelná, defektivní a abundantní

Z hlediska pravopisných změn, k nimž může docházet v rámci jednotlivých slovesných konjugačních paradigmát, se slovesa dělí na slovesa pravidelná, nepravidelná, defektivní a abundantní.

Pravidelná slovesa se časují podle konjugačních paradigmát, přičemž nevykazují žádné pravopisné změny v kořeni nebo v příponě. V portugalštině existují tři konjugační paradigmata. Slovesa končící na koncovku **-ar** spadají pod paradigma **první** konjugační třídy, kde je vzorem sloveso *andar* „chodit“. Slovesa končící na koncovku **-er** spadají pod paradigma **druhé** konjugační třídy, kde je vzorem sloveso *viver* „žít“. Slovesa končící na koncovku **-ir** spadají pod paradigma **třetí** konjugační třídy, kde je vzorem sloveso *partir* „odejít“.

Nepravidelná slovesa vykazují změnu buď v kořeni (**trazer** „přinést“ – **trago** „(při)nesu“ – **trouxe** „přinesl jsem“ – **traria** „přinesl by/bych“) nebo v příponě (**querer** „chtít“ – **quis** „chtěl jsem“). Největší počet pravopisných změn vykazuje jednoduchý čas minulý. K nepravidelnostem ale dochází velice často také v první osobě přítomného času, nebo také v participijních tvarech. Z toho plyne, že ne všechny tvary nepravidelných sloves jsou nepravidelné. Podle toho, v kterém tvaru k nepravidelnostem dochází, se dělí slovesa do jednotlivých skupin. Obecně lze hovořit o třech skupinách sloves:

1. Ke změnám dochází v přítomném čase oznamovacího způsobu, konjunktivního způsobu a rozkazovacího způsobu.
2. Ke změnám dochází v minulém čase jednoduchém, v předminulém čase jednoduchém oznamovacího způsobu, v imperfektu konjunktivního způsobu a v budoucím čase konjunktivního způsobu.
3. Ke změnám dochází v budoucím čase a v kondicionále oznamovacího způsobu.

⁸⁷ Pro pojem kumulativně existuje také výraz *amalgovaně*.

⁸⁸ Koncovka je také zvaná *desinenciální exponent* (Zavadil, Čermák: 2010: 201)

⁸⁹ Zavadil, Čermák (2010:202).

Slovesa vykazující pravopisné změny, která nenáleží do ani jedné ze zmíněných skupin, jsou slovesa *ser* „být“, *estar* „být“, *saber* „vědět“, *dar* „dát“, *haver* „být, existovat“, *querer* „chtít“ a *ir* „jít“.

V těchto skriptech však nebudou nepravidelná slovesa ročleněna do těchto tří skupin. U podrobného rozboru každého času a způsobu bude o nepravidelnostech pojednáno samostatně.

Defektivní slovesa jsou slovesa, která postrádají jeden z konjugačních tvarů slovesné flexe. Většinou je gramatika dělí na osobní, neosobní a slovesa s jednou osobou:

Slovesa defektivní s jednou osobou zahrnují slovesa onomatopeická (*zumbir* „bzučet“, *ladrar* „štěkat“, *rosnar* „chrápat“, *galopar* „cválat“, *trotar* „klusat“, *coaxar* „kvákat“), která mohou mít pouze třetí osobu.

Slovesa defektivní neosobní (*nevar* „sněžit“, *amanhecer* „svítat“, *alvorecer* „rozednit se, svítat“, *chover* „pršet“, *nevar* „sněžit“, *trovejar* „hřmít, hromovat“, sloveso *haver* „být“ a *fazer* „dělat“ v časovém významu *faz cinco anos* „před pěti lety“), jsou používána pouze ve třetí osobě v nepřeneseném významu. Patří zde také slovesa vyjadřující nutnost, vhodnost, dojem: *convém que* „je vhodné, aby“, *é preciso que* „je nutné, aby“ a dále slovesa jako *acontecer* „stát se“, *concernir* „týkat se“, *grassar* „šířit se“, *rádit /o nemoci“* apod.

Slovesa defektivní osobní jsou slovesa, kterým, chybí jedna osoba, a to z důvodů eufonických. Většina těchto sloves náleží do třetí konjugační třídy.

Dělí se do 4 podskupin:

- a. Slovesa, která se používají pouze v tvarech, kde je zachována tematická samohláska *i*. U slovesa *colorir* „barvit“ se tak zachovávají tvary jako: *colorimos*, *coloris*, *coloria*, *colorira*, *colorisse*, *coloriria* ale ne tvary: ~~*colores*~~, ~~*colore*~~, ~~*colore*~~, ~~*colorem*~~, atd. *abolir* „zrušit“, *adir* „přidat, připojit“, *banir* „vyhnat, vypovědět, vymýtit“, *delinquir* „prohřešit se, provinit se“, *demolir* „zničit, zdemolovat“, *embair* „podvádět, klamat“, *extorquir* „vydírat“, *falir* „zbankrotovat“, *florir* „kvést“, *munir* „opatřit, vystrojit“, *remir* „vykoupit, osvobodit, spasit“, *renhir* „hádat se“, *retorquir* „odvětit“.
- b. Slovesa, kde je zachována samohláska *i*, ale ta může být nahrazena samohláskou *e*: *aturdir* „omráčit, překvapit“: *aturdes*, *aturde*, *atrudrem* (*brandir* „třímat meč“, *brunir* „leštit, brousit“, *emergir* „vynořit se“, *fremir* „vřít, hýbat se“, *fulgir* „lesknout se, třpytit se“, *haurir* „čerpat“, *imergir* „ponořit“, *jungir* „zapřáhnout (voly), spojit, podrobit (národ)“, *submergir* „ponořit“, *ungir* „namastit, namazat“).
- c. Sloveso *precaver-se* „vystříhat se čeho, chránit se před čím“, která se používá pouze v těch tvarech, kde je zachován přízvuk mimo kořen. *Precavemo-nos*, *precavei-vos*, *precavi-me*, atd...
- d. Sloveso *adequar* „přizpůsobit“ které se v přítomném čase oznamovacího a konjunktivního způsobu časuje pouze v první a druhé osobě plurálu: *adequamos*, *adequais /adequemos*, *adequeis*. V ostatních časech však má již všechny osoby.

- e. Sloveso *reaver* „získat zpět“ se používá pouze v těch tvarech, kde je zachováno *v*.
reavemos, reaveis, reavia...atd. /podle slovesa *haver*“

Obecně se ale defektivní slovesa většinou nahrazují slovesy nedefektivními, která mají obdobný význam. Tak například místo *abolir* se často používá *anular*, *acrescentar* se pak používá častěji místo *adir*, *ralhar* místo *renhir*, *recuperar* místo *reaver*, *abrir falência* místo *falir*, *acautelar-se* místo *precaver-se*.

Abundantní slovesa jsou slovesa, která na rozdíl od defektivních sloves nepostrádají žádný tvar. Naopak mohou vykazovat více tvarů pro některé časy či způsoby: *ouço/oiço*, *libertar*: *liberto/libertado*, apod.)

Slovesa se z hlediska syntaktického mohou také dělit na slovesa hlavní a pomocná. **Hlavní slovesa (verbos principais)** jsou ta, která určují význam slovesného spojení. Jsou tedy významově samostatná. **Pomocná slovesa (verbos auxiliares)** jsou slovesa, která se připojují k plnovýznamovým slovesům proto a pomocí nichž se tvoří složené časy (pomocné sloveso *ter* nebo *haver*), trpný rod (pomocná slovesa *ser*, *estar*, *andar*, *ficar*, apod) a pomocí něhož se vyjadřuje modalita (modální slovesa *poder*, *dever*, *ter que*) a povaha slovesného děje (*começar*, *estar a*, apod).

Tvary FINITNÍ OZNAMOVACÍ ZPŮSOB

INDIKATIV –PŘEHLED VŠECH SLOVESNÝCH ČASŮ V OZNAMOVACÍM ZPŮSOBU

Oznamovací způsob (indikativ) je způsobem nejméně příznakovým z hlediska vyjádření vztahu mluvčího k propozičnímu obsahu věty, k posluchači či k referentu. Proto také věty jednoduché a věty vedlejší substantivní **faktivní** mají indikativ.

Indikativ morfologicky vyjadřuje modální význam reálný. U souvětí přímo modálních se pak používá v nezávislých tak vedlejších větách, kdy modální část věty je zastoupena následujícími slovesy: **netranzitivními slovesy** (*acontecer*, *ocorrer*, *parecer*, *suceder*), epitetemickými slovesy (*achar*, *acreditar*, *considerar*, *pensar*, *saber*, *supor*), **deklarativními slovesy** (*afirmar*, *concluir*, *declarar*, *dizer*, *jurar*, *prometer*), a slovesy **smyslového vnímání** (*ouvir*, *sentir*, *ver*), a slovesy **vyjadřujícími složku tázací a výzkumnou** (*investigar*, *pedir*, *perguntar*), slovesy **psychologickými neemotivními** (*esquecer-se*, *lembrar-se*, *recordar-se*), epistemické výrazy (*certo*, *ciente*, *consciente*, *savior*, *seguro*, *facto*, *hipótese*).

1. Leia atentamente o seguinte texto:

O pano de fundo é uma aristocracia lisboeta raramente focada no cinema. Estamos habituados a ver a classe aristocrática nortenha, nos filmes de Manoel de Oliveira a partir de Agustina, que são famílias lendárias paradas no tempo de Camilo. Aqui há uma aristocracia emergente, de yuppies banqueros, modernos e estilizados, que vivem em grande, mas com requintes contemporâneos. Como a arquitetura de casa onde mora o casal, formado por um banqueiro e uma psiquiatra. Tratam-se por você e ele reza antes do coito. Mas nem por isso são personagens divertidas.

Paulo Amorim (Virgílio Castelo) é seco e enfadonho, preocupado com assuntos da alta finança, em jogos políticos, diplomáticos e financeiros, que se sobrepõe à moral, por mais que ele a introduza no seu discurso palavroso.

2. Defina se se trata de frase, oração ou período. Traduza o texto e encontre em cada oração/período sintagmas e sequências suboracionais e superoracionais e o sintagma oracional.

1. O pano de fundo é uma aristocracia lisboeta raramente focada no cinema.

- a) Tradução: Na pozadí je vykreslena lisabonská aristokracie, o které je ve filmech málokdy pojednááno.
- b) Período simples.
- c) sintagma oracional: o pano é uma aristocracia
- d) Sintagma suboracional: o pano, de fundo, aristocracia lisboeta, raramente focada, no cinema
- e) Sequência suboracional ou superoracional: -

2. Estamos habituados a ver a classe aristocrática nortenha, nos filmes de Manoel de Oliveira a partir de Agustina, que são famílias lendárias paradas no tempo de Camilo.

- a) Tradução
:Jsme zvyklí na to, že se ve filmech Manoela de Oliveiry objevuje severní aristokratická třída– ta se objevuje již ve filmu Agustina, což jsou legendární filmy odehrávající se za doby Camila.
- b) Período composto.
- c) Sintagma superoracional: oração principal e oração subordinada adjectiva (relativa)
- d) Sintagma oracional:

estamos habituados (nós: sujeito omissivo), estamos habituados (predicado nominal) que são (que – sujeito são filmes – predicado nominal)

e) Sintagma subordinacional: a classe aristocrática, classe nortenha, nos filmes, filmes de Manoel de Oliveira

d) sequência subordinacional: lendárias paradas, aristocrática nortenha

3. Aqui há uma aristocracia emergente, de yuppies banqueros, modernos e estilizados, que vivem em grande, mas com requintes contemporâneos.

a) tradução: Vynoří se tady artistokraté, yupii, moderní a stylizovaní bankéři, kteří žijí na vysoké noze, ale zároveň čelí běžným problémům.

b) Período composto.

c) Sintagma subordinacional: oração principal e oração subordinada (adjectiva).

d) Sintagma oracional: que vivem (que:sujeito, vivem:predicado)

e) Sintagma subordinacional: uma aristocracia, aqui há, há uma aristocracia, yuppies banqueiros, vivem em grande, com requintes contemporâneos.

f) sequência subordinacional – banqueiros, modernos e estilizados, em grande mas com requinte

4. Como a arquitetura de casa onde mora o casal, formado por um banqueiro e uma psiquiatra.

a) Tradução: Je to model manželského páru, kde manžel bankéřem a žena psychiatřka.

b) Sintagma oracional: mora o casal (mora-predicado, o casal – sujeito, por um banqueiro, uma psiquiatra)

c) Sintagma subordinacional: arquitetura de casa, formado por um banqueiro, por uma psiquiatra

d) Sequência subordinacional: um banqueiro e um psiquiatra,

5. Tratam-se por você e ele reza antes do coito.

a) tradução: Vykají si a on se před souloží modlí.

b) Período composto

c) Sequência subordinacional: duas orações independentes

d) Sintagma oracional: (eles: sujeito elíptico, tratam-se - predicado), ele reza (ele:sujeito, reza: predicado)

e) Sintagma subordinacional: antes do coito, tratam-se por você

6. Mas nem por isso são personagens divertidas.

a) tradução: Ale nejen proto jsou to úsměvné postavy.

b) Período absoluto

c) Sintagma oracional (sujeito omissivo (eles), predicado nominal: são personagens)

d) Sintagma subordinacional- personagens divertidas, por isso

7. Paulo Amorim (Virgílio Castelo) é seco e enfadonho, preocupado com assuntos da alta finança, em jogos políticos, diplomáticos e financeiros, que se sobrepõe à moral, por mais que ele a introduza no seu discurso palavroso.

a) tradução: Paulo Amorim je fádňí a nudná postava, zajímá ho jednání vysokých státních úředníků v politických, diplomatických a finančních hrách, které nadřazuje morálce, o níž i přesto neustále mluví.

b) período composto.

c) Sintagma superoracional: oração principal, oração subordinada relativa, oração subordinada concessiva intensiva

d) Sintagma oracional:

Paulo Amorim (sujeito) é seco e enfadonho (predicado nominal)

que (sujeito) se sobrepõe (predicado verbal)

ele (sujeito) introduza (predicado verbal)

e) Sequência subordinacional - seco e enfadonho, políticos, diplomáticos e financeiros

f) Sintagma subordinacional - preocupado com / assuntos de finança/alta finança/ jogos políticos/discurso palavroso, à moral, no discurso, seu discurso,

Tema: UNIDADE 11

„... Como foi a tua viagem...?“

Úvod:

V této kapitole je pozornost věnována nepravidelným slovesům *ir, ser, estar a ter* a jejich tvarům v minulém čase oznamovacího způsobu. Do této hodiny jsou také zařazena kapitola o stuňování adjektiv a dále adverbia: *actualmente, anteontem, apenas, infelizmente, ontem, principalmente* a spojky *quer..quer, sempre que..., tão ... como*.

1.nepravidelná slovesa ser, ir, estar, ter

SER

singular	plural
FUI	FOMOS
FOSTE	FOSTES
FOI	FORAM

ESTAR - BÝT

singular	plural
ESTIVE	ESTIVEMOS
ESTIVESTE	ESTIVESTES
ESTEVE	ESTIVERAM

IR - JÍT

singular	plural
FUI	FOMOS
FOSTE	FOSTES
FOI	FORAM

TER - BÝT

singular	plural
TIVE	TIVEMOS
TIVESTE	TIVESTES
TEVE	TIVERAM

2.adjektiva a stupňování

Tzv. kvalitativní adjektiva (viz níže) pojmenovávají měřitelné vlastnosti, jejich míra se dá srovnávat. To je ontologickým základem kategorie stupně, jehož princip spočívá ve srovnání míry dané vlastnosti s mírou vlastnosti jiné anebo s mírou téže vlastnosti i jiné substance. Existují tři stupně intenzity denotované vlastnosti: **pozitiv**, **komparativ** a **superlativ**. Pozitiv neudává žádnou relativní míru vlastnosti, pouze vlastnost pojmenovává (*um livro interessante*). Komparativ udává vyšší nebo nižší míru vlastnosti (*um livro mais interessante*). Superlativ udává nejvyšší nebo nejnižší míru vlastnosti (*o livro mais interessante*).⁹⁰

Superlativ v portugalštině může být relativní a absolutní. **Relativní superlativem** se popisuje kvalita či vlastnost substance, přičemž se vychází se srovnání s jinými substancemi kontextově zapojenými do výpovědi (nejpilnější ze třídy). **Absolutní superlativ**, zvaný také **elativ**, udává vysokou míru vlastnosti a neimplikuje srovnání.

Z výrazového hlediska však kategorie stupně není ani kategorií čistě gramatickou, ani čistě lexikální. Pro vyjádření jednotlivých stupňů používá jak gramatické morfémy: členy, tak lexikální exponenty: *mais/menos*, tedy kvantifikátory, které se za jiných okolností chovají jako autosémantické

---

⁹⁰ (Zavadil, Čermák. 2010:180).

lexémy fungující jako okolnostní určení míry. V kategorii stupně však tyto exponenty jsou zřetelně srovnávací.⁹¹

Konstrukce vyjadřující kategorii stupně je složena z **konstituentů** (nositele základního věcného významu, například aluno *estudioso*) a **auxiliantů** (satelitní morfémy vytvářející významové opozice: *člen, mais, menos*). Člen v těchto konstrukcích plní dvojí funkci: zatímco u pozitivu funguje jako preomorfológický prostředek v rámci sémantického pole substantiva, které určuje na základě determinačních procesů, u komparativu a superlativu přistupuje k této funkci ještě jedna další: funkce rozlišení komparativu a superlativu. Tato adjektivní funkce je vlastní pouze členu, nikoli ostatním substitučním predeterminantům.⁹²

Komparativ i superlativ u pravidelných adjektiv se tvoří analyticky. Je třeba mít na paměti, že českému *než* odpovídá portugalské „*do que*“.

pozitiv	komparativ	superlativ relativní
estudioso	mais/menos estudioso do que	o mais/o menos estudioso de

Některé komparativní konstrukce jsou dochovány v syntetické podobě a lze je fakultativně použít s „*do que*“ i „*que*“. Výsledky korpusového výzkumu ukazují, že je použití obou dvou velmi hojné

pozitiv	komparativ	Superlativ relativní	Superlativ absolutní
bom	melhor (que/do que)	o melhor	óptimo
mau	pior (que/do que)	o pior	péssimo
grande	maior (que/do que)	o maior	máximo
pequeno	menor (que/do que)	o menor	mínimo

Těchto syntetických komparativů se užívá běžně a odpovídají jim analytické tvary *mais bom, mais mau, mais grande, mais pequeno*, v lidovém mluveném jazyce často používané nebo ve významu hodný, zlobivý. Tvarů *maior e menor* se používá také v přeneseném významu: *zletilý a nezletilý* „*maior de idade*“ x „*menor de idade*“ a také ve významu *starší, mladší* (syn, dcera, sourozenec): a *minha filha menor* „*má mladší dcera*“, *o meu filho maior* „*můj starší syn*“. Svým původem jsou syntaktickými komparativy také adjektiva *anterior* „*dřívější*“, *posterior* „*pozdější*“, *ulterior* „*další*“, *interior* „*vnitřní*“, *exterior* „*vnější*“. Tyto tvary měly také svůj superlativ: *supremo/sumo, ínfimo, póstumos, último*.

Komparativ se v portugalské dělí na tři podtypy: **nadřazenosti** „de superioridade“, **podřazenosti** „de inferioridade“ a **rovnosti** „de igualdade“.

	KOMPARATIV		
nadřazenost	mais	estudioso	do que
podřazenost	menos e	estudioso	que
rovnost	tão	estudioso	como (quanto)

⁹¹ (Ibidem).

⁹² (Ibidem).

Literatura:

Português sem fronteiras (88-95)

Morfologie portugalského jazyka, Svobodová (2013), kap. VI

Test 1.

Spoj k sobě správnou osobu a slovesný tvar

EU	TIVE ESTIVE FUI
TU	TIVESTE ESTIVESTE FOSTE
ELE	TEVE ESTEVE FOI
NÓS	TIVEMOS ESTIVEMOS FOMOS
ELES	TIVERAM ESTIVERAM FORAM

Test 2.

Přeložte následující věty

1 včera jsem nešel do práce, ale dnes už půjdu. Ontem não fui trabalhar, mas hoje já vou.

2. Boty byly drahé. \Os sapatos foram caros.

3. Jaké bylo představení? Como foi o espectáculo?

4Měl jsi v bance problém? Tiveste problemas no banco?

7. Byl jsi s ním tento víkend? Estiveste com ele no último fim-de-semana?

Test 3.

Doplňte do článku správné tvary sloves podle nahrávky:

O Sr. Santos _____ (é) um grande adepto de desporto: _____ (gosta) de andebol, basquetebol e, principalmente, de futebol. Actualmente não _____ (pratica) nenhuma destas modalidades (só _____ (joga) ténis aos fins-de-sesamana), mas, enquanto _____ (esteve) a tirar o curso no Instituto, _____ (foi) jogador de futebol numa equipa amadora. Hoje _____ (é) ainda um espectador assíduo. Sempre que _____ (pode), _____ (aproveita) para assistir a um bom jogo, quer na televisão, quer no próprio local. Há uns anos atrás, por exemplo, o Sr. Santos e o filho mais velho, o Miguel, _____ (foram) até à Bélgica ver a final da Taça dos Campeões. Na próxima semana, como _____ (tem) de ir ao Porto em negócios, _____ (vai) aproveitar para ver o Boavista –Benfica.

Četba článku 4

úkol.

Vypracujte si slovník z unidade 6: VOCABULÁRIO (STR.109)

SUBSTANTIVOS, ADJETIVOS			

expressões			
verbos			